

Instituțiile de credit specializate și creșterea competitivității economiei românești în contextul integrării europene*

Ovidiu STOICA
Bogdan CĂPRARU
Universitatea "Al. I. Cuza" Iași

Abstract

In the recent years, in Romania the significant process of specialization for some credit institutions, appeared on the background of the improvement in the economic environment, determined the emergence of a more complex financial landscape that now comprises consumer finance societies, mortgage societies, microfinance societies and some specialized banks. As consequences of these developments, we could highlight the increasing competition in the banking sector; a better allocation of financial resources in the economy; the increasing firms' competitiveness, through diversifying the sources of financing; the increasing degree of financial intermediation; the populations' standard of life increase.

Keywords: competition, specialized financial institutions, EU integration, regulation

JEL Classification: E44, F36, G21, N24, O16

Introducere

În ultima perioadă asistăm în țara noastră la un proces semnificativ de specializare a unor instituții de credit. Această tendință se manifestă pe fundalul îmbunătățirii mediului economic românesc și al nevoii tot mai acute de produse și servicii bancare competitive. În acest context, trebuie remarcat faptul că și domeniul/sectorul bancar românesc a înregistrat o evoluție pozitivă în ultimii ani și prezintă în continuare un potențial de

creștere considerabil, dovadă stând o serie de indicatori specifici.

1. Mediul bancar românesc și perspectivele integrării în Uniunea Europeană

Astfel, intermedierea financiară prognozată pentru anul 2005 (de 21% din PIB), deși în creștere în comparație cu anul trecut (când acest indicator a înregistrat 17,5%) prezintă aproxi-

* Versiune extinsă a referatului prezentat de autori la Conferința anuală SOREC cu tema "Competitivitate și integrare europeană", București, 18-19 noiembrie, 2005.

mativ jumătate din intermedierea financiară calculată ca medie pentru cele 10 state noi membre ale Uniunii Europene (de 39,1% în 2004) și este de aproape cinci ori mai mică față de media celorlalte 15 state din UE (106,1% în 2004).

Ritmul de creștere a creditului neguvernamental și a componentelor acestuia a fost extrem de alert începând cu anul 2000, înregistrând un record în anul 2003, datorat în special creșterii creditului adresat populației. Astfel, creditul acordat populației în luna august 2005 reprezenta 34,6% din total credite neguvernamentale, iar componenta credite acordate populației pentru consum atinge nivelul de 25,4%, fiind aproximativ egală cu componenta credite corporative pentru investiții (de 29,4% din total credit neguvernamental). Dimensiunea creditelor acordate pe segmentul imobiliar/ipotecar rămâne în continuare la un nivel foarte redus, de 8,4% din total credit neguvernamental. De altfel, comparativ cu țările din zona euro, unde ponderea creditelor de consum și a celor ipotecare/imobiliare în totalul creditelor acordate populației este de 13,4% și respectiv 68,9%, în România raportul este invers, de 74,5% pentru consum și 25,5% pentru segmentul credite ipotecare/imobiliare.

În acest context, este de semnalat faptul că segmentul de *retail banking* cunoaște o dezvoltare din ce în ce mai puternică, prezentând în continuare, un po-

tențial de creștere ridicat; deși ritmul de creștere a creditelor acordate populației a fost ridicat, ponderea acestora în PIB rămâne la un nivel redus, de 5% pentru anul 2004, în 2005 fiind estimată la 7% din PIB.

În cadrul creditelor de *retail*, cele în valută ocupă o pondere din ce în ce mai mare, chiar îngrijorătoare, înregistrând un nivel de 49,7% din totalul pasivelor financiare ale populației, pentru luna martie 2005. Tot în acest sens, statisticile arată că pe componente ale creditelor acordate populației, în ceea ce privește creditele de consum, structura lei – valută în august 2005 este de 62,8% pentru lei și 37,2% pentru valută, însă, pentru creditele imobiliare/ipotecare, valuta ocupă o pondere covârșitoare, de 91,7% pentru valută și 8,3% în lei.

La capitolul credite și depozite pe locuitor, un studiu elaborat la Bank Austria Creditanstalt arată că la sfârșitul anului 2004, comparativ cu nivelurile înregistrate în țările din S-E Europei și zona euro, mai este loc mult pentru creștere, atât în ceea ce privește creditarea cât și economisirea.

Gradul de penetrare a serviciilor bancare în rândul populației este de 40%, totalul activelor financiare nete ale populației la sfârșitul anului 2004 fiind de 20 miliarde euro.

Tabelul 1: Credite și depozite pe locuitor, 2004

	Credite	Depozite
România	135 euro	414 euro
S-E Europei	323 euro	1.331 euro
Zona euro	12.398 euro	13.226 euro

Sursa: Studiu Bank Austria Creditanstalt.

Conform raportărilor Biroului de credite, restanțele totale ale persoanelor fizice la băncile comerciale însumau la sfârșitul lunii septembrie 2005 43,1 milioane de euro și 191.000 de rău-platnici, cifre în creștere, dar care deocamdată nu înregistrează niveluri îngrijorătoare, creditele restante localizate la populație fiind de 0,51% din totalul creditelor acordate populației.

Atractivitatea sistemului bancar românesc este susținută și de indicatorii de prudențialitate și de profitabilitate foarte buni înregistrați în ultimii ani, indicatori care demonstrează că avem un sistem bancar stabil și profitabil. Astfel, raportul de solvabilitate pentru septembrie 2005 este de 19,3% (peste nivelul minim impus de BNR, de 12%), rentabilitatea activelor (ROA) de 2% (peste mărimea tipică pentru acest indicator specifică țărilor dezvoltate, unde se situează între 0,5-1%) și rentabilitatea capitalurilor (ROE) de 16,9% (din nou, peste nivelul frecvent întâlnit pentru acest indicator, în țările dezvoltate fiind de 10-12%).

Îmbunătățirea mediului bancar românesc poate fi invocată și prin analiza structurii capitalului social, din cele 40 de instituții de credit (inclusiv Creditcoop și

sucursalele băncilor străine) existente la data de 30.09.2005, 38 erau cu capital majoritar privat, din care 10 cu capital majoritar autohton, tendința fiind în continuare de diminuare a prezenței statului în acționariatul băncilor din sistem, prin mult așteptata finalizare a privatizării BCR, cea mai mare bancă din sistem, privatizare care va duce și la creșterea ponderii capitalului străin în sistemul bancar.

Așa cum se întâmplă și în sistemele bancare din țările dezvoltate, sistemul bancar românesc are un înalt grad de concentrare bancară, primele 5 bănci în funcție de cota de piață (BCR, BRD, Raiffeisen Bank, HVB Bank, BancPost) deținând la 30.09.2005, 59,4% din activele bilanțiere agregate, 61,2% din creditele totale acordate, 57,7% din depozitele atrase și 58,9% din capitalurile proprii, cu observația că finalizarea fuziunii HVB-BCIT-Unicredit, dar și lupta dură pentru concurență va schimba în foarte scurt timp clasamentele.

Profilul sistemului bancar românesc la sfârșitul anului 2004, din punct de vedere al ponderii activelor nete în PIB, indică faptul că finanțarea în România este preponderent axată pe bănci, piața de capital având un rol redus.

Tabelul 2: Profilul sistemului financiar românesc în anul 2004

Instituții de intermediere financiară	Active nete (mld. ROL)	Active nete/PIB (%)
Instituții de credit (inclusiv CREDITCOOP)	901.492,0	37,7
Societăți de asigurări	46.787,7	2,0
Fonduri de investiții	5.083,0	0,2
Societăți de investiții financiare	32.231,9	1,3

Instituții de intermediere financiară	Active nete (mld. ROL)	Active nete/PIB (%)
Societăți de leasing	55.528,2	2,3

Sursa: Raportul anual al BNR 2004.

2. Specializarea în sistemul bancar românesc – cauze, evoluții, consecințe

În esență, între *principalii factori care duc la amplificarea fenomenului de specializare a instituțiilor de credit* în sistemul financiar autohton, putem considera: creșterea concurenței pe piața bancară; existența unor segmente de piață neexplorate încă; legislația actuală în domeniu sau cea în stadiul de proiect (inclusiv cea prudențială); nereglementarea activității unor instituții financiare; creșterea nivelului de trai și a veniturilor populației; liberalizarea contului de capital; creșterea gradului de cultură economico-financiară a populației.

În cadrul peisajului instituțiilor financiare din țara noastră, instituțiile de credit specializate pot fi încadrate în două categorii: instituții financiare bancare și instituții financiare nonbancare. Direcțiile care privesc specializarea activităților *instituțiilor financiare bancare* sunt: specializarea pe ramuri de activitate (bănci de comerț exterior, de investiții etc.), specializarea pe *retail banking* sau *corporate banking*, specializate în finanțarea prin credit a achizițiilor de automobile, specializare în contracte de economisire-creditare în sistem colectiv pentru domeniul locativ, cooperative de credit etc.

În ceea ce privește *instituțiile financiare nonbancare*, constituite cu scopul de a desfășura, cu titlu profesional, activități de creditare din surse proprii sau îm-

prumutate de la instituții de credit sau alte instituții financiare și cărora le sunt interzise atragerea de depozite sau alte fonduri rambursabile de la public, acestea se încadrează în următoarele tipuri de activități: bănci ipotecare (societăți de credit ipotecar, până la intrarea în vigoare a legii privind funcționarea acestor tipuri de instituții financiare), societăți de credit *consumer finance*, *leasing*, *factoring*, case de ajutor reciproc, case de amanet.

Finanțarea imobiliară se poate realiza prin mai multe *sisteme de finanțare*, întâlnite, într-o proporție mai mare sau mai mică, și în România.

Finanțarea prin credit ipotecar, cu ponderea cea mai mare în totalul finanțărilor imobiliare, este realizată atât prin intermediul *băncilor comerciale* (aproximativ 18 bănci comerciale din sistemul bancar românesc acordă credite ipotecare/imobiliare), cât și prin intermediul a trei *societăți de credit ipotecar* (Domenia Credit, care deja face raportări către BNR, Immofinance și Imobilia Credit). O dată cu intrarea în vigoare a legii privind activitatea băncilor ipotecare, aceste societăți de credit ipotecar s-ar putea transforma în *bănci ipotecare*. Piața creditului ipotecar din România este încă într-un stadiu incipient de dezvoltare; aplicarea formulei lui Debelle (Debelle, G., 2004) pentru calculul valorii maxime a creditului ipotecar arată că, la nivelul lunii martie 2005, *volumul creditelor ipotecare acordate reprezenta doar 35% din potențialul de credite ipotecare* (Neagu, F.,

Mărgărint, A., 2005).

Începând cu vara anului 2004, sistemul bancar românesc s-a îmbogățit cu un nou tip de bancă specializată, *instituțiile specializate în contracte de economisire-creditare în sistem colectiv pentru domeniul locativ*, prin acordarea autorizării de funcționare pentru Raiffeisen Banca pentru Locuințe, iar în 2005 a fost înființată HVB Banca pentru Locuințe. Specific acestor tipuri de instituții, reglementate prin Legea nr. 541/2002, este și acordarea unei subvenții de către stat, sub forma unei prime. Noua formulă de finanțare imobiliară a fost un succes, rezultatele obținute de Raiffeisen Banca pentru Locuințe în primele trei luni de activitate, adică 10.266 contracte încheiate, în valoare totală de 1.820 miliarde ROL, reprezentând și o dovadă a nevoii de asemenea produse financiare, contractele de economisire-creditare, în condițiile în care reglementările BNR cer un avans minim prohibitiv pentru o parte dintre cei care aveau în vedere creditul bancar ipotekar.

Leasing-ul imobiliar, deși a avut un debut nefericit, având în vedere falimentul companiei germane MTS Leasing, poate fi o alternativă viabilă de finanțare imobiliară, fiind preferată în special de agenți economici, instituții publice, ONG-uri și mai puțin persoane fizice. Multe dintre contractele de leasing imobiliar au vizat modalitatea de finanțare „*sale and lease back*”, pentru obținerea de resurse financiare suplimentare. Potențialul de dezvoltare și pe acest segment de piață este important, dacă avem în vedere că un studiu Alpha Bank din 2004 estima piața leasing-ului imobiliar din România la un nivel de doar 0,18% din PIB.

În opinia noastră, *principalii factori care au întârziat dezvoltarea finanțării*

imobiliare din România sunt: nivelul ridicat al inflației din anii trecuți, care a determinat rate înalte ale dobânzilor; perioadele de rambursare multă vreme reduse; concurența scăzută pe piața creditelor ipotecare; accesul redus al populației la contractarea de credite, o lungă perioadă de timp; intermedierea financiară scăzută și piața financiară slab dezvoltată; insuficiența resurselor de creditare pe termen lung; costul (tot mai) ridicat al imobilelor, în special comparativ cu nivelul redus al câștigurilor populației; structura pe ramuri a economiei românești; nivelul ridicat al riscului în domeniu.

Considerăm că *principalii factori care pot încuraja dezvoltarea finanțării imobiliare* în România sunt: scăderea inflației și reducerea ratelor și marjelor de dobândă; măsurile de politică economică care să încurajeze finanțarea imobiliară; liberalizarea contului de capital și ieftinirea resurselor, prin infuziile de capitaluri străine; creșterea concurenței bancare; apariția de noi actori pe piață și diversificarea produselor destinate finanțării imobiliare; dezvoltarea activității de retail banking și pătrunderea băncilor în mediul rural; promulgarea/adoptarea legilor ce reglementează finanțarea imobiliară (modificarea legii privind creditul ipotekar; legea obligațiunilor ipotecare; legea băncilor de credit ipotekar; legea privind securizarea creanțelor); creșterea puterii de cumpărare a populației în valută, datorită aprecierii monedei naționale; acordarea unor subvenții (prime) de către stat.

Un alt tip de instituții de credit specializate care poate fi întâlnit și în sistemele bancare din țările dezvoltate îl reprezintă *băncile specializate în atragerea economiilor populației*. O analiză a acestui segment de piață din România ne arată scăderea cotei de piață a Casei de Economii

și Consemnațiuni, caz în care trebuie semnalată și transformarea sa prin schimbarea de statut, din postură de casă de economii în cea de bancă universală. În acest context, dacă în anul 1990 CEC deținea 90% din totalul economiilor populației (în condițiile în care era singura instituție de credit care lucra cu populația), în 2005 cota sa de piață a scăzut sub 5%, pe fundalul apariției concurenților. Erodarea poziției de lider a CEC a fost determinată de redefinirea priorităților băncilor comerciale (în ultimii ani populația beneficiind de dezvoltarea și diversificarea produselor bancare de economisire), iar într-o măsură mai mică și de apariția instituțiilor specializate în contracte de economisire-credite în sistem colectiv, pentru domeniul locativ (care a redus și mai mult atracția exercitată de CEC în rândul populației, o motivație pentru noua formulă de economisire fiind și subvenția acordată de stat, în cazul contractelor de economisire-credite).

Pe de altă parte, chiar nivelul economisirii din țara noastră a fost în ultimii ani relativ redus, mult sub potențial, statisticile arătând un decalaj evident față de țările Uniunii Europene. Considerăm că principalii factori care conduc la scăderea economisirii în țara noastră sunt: existența unor perioade cu dobânzi real-negative; nivelul și ritmul de creștere scăzut al veniturilor populației; creșterea consumului și a îndatorării; reorientarea veniturilor către cheltuieli cu învățământul și asistența medicală; schimbările de trend demografic; reforma lentă în sistemul de pensii; politica fiscală (creșterea nivelului cotei de impozitare a veniturilor din dobânzi).

Cu toate acestea, în compensație există și o serie de factori de impulsivitate a economisirii, dintre care amintim:

afluxurile masive de capitaluri provenite din veniturile românilor care muncesc în străinătate (estimate la 4,8% din PIB pentru 2005 și însemnând peste 3,5 miliarde de euro); inovația financiară și apariția de noi forme de economisire; dezvoltarea culturii economico-financiare a populației și diversificarea activelor financiare la care se apelează pentru economisire; creșterea nivelului de garantare a depozitelor în sistemul bancar (maxim echivalentul în lei a 10.000 de euro în 2005, urmând să crească gradual, până la echivalentul în moneda națională a 20.000 de euro, din ianuarie 2007).

În ultimii ani, fenomenul de *consumer-finance* a luat amploare și în România, în spatele unor firme precum Credisson International, Credex Finanțări SRL, Estima Finance, Euroline Retail Service, TBI Credit, Ralfi, BRD Finance, găsindu-se mari retailerii (ca Flanco, Altex sau Domo), bănci (BRD-GSG, Raiffeisen Bank) sau alte instituții financiare din străinătate, prezente și pe alte piețe din Europa Centrală și de Est (EFG EuroBank Ergassias, Cetelem, France Finance, Romanian American Enterprise Fund, TBIF Financial Services BV), instituții financiare prezente și pe alte segmente ale pieței financiare: leasing, fonduri de investiții, bănci (RALFI, TBI). Prin intermediul lor, în ultimii ani au fost creditate sute de mii de persoane fizice, volumul creditelor acordate depășind 500 de milioane de euro. O latură corelată cu proliferarea consumer credit-ului ține de cardurile de credit co-branded (de exemplu BRD Finance – Rombiz, BRD Finance - Carrefour, BCR MasterCard - Altex, Raiffeisen – Connex) sau tip proprietar (de exemplu cardul de credit EuroLine), statisticile arătând că au fost emise peste 1,5 milioane de carduri de

credit și circa 85% din volumul sumelor împrumutate prin card sunt rambursate în rate.

Finanțarea prin leasing a căpătat în ultimii ani valențe din ce în ce mai importante, în perioada 1998 – 2004 piața crescând de aproape zece ori, atingând nivelul de 1,45 miliarde de euro și fiind estimată pentru sfârșitul anului 2005 la aproximativ 2 miliarde de euro. Conform datelor furnizate de Asociația Societăților de Leasing din România (ASRL) și Asociația de Leasing Bancar (ALB) structura contractelor de leasing în funcție de obiectul contractului se prezenta după cum urmează: vehicule 94,9%, respectiv 70,9%; echipamente 4,8%, respectiv 25,9% și leasing imobiliar 0,3%, respectiv 3,2%. După cum se poate observa, preponderența contractelor de leasing este orientată către achizițiile de vehicule.

Datorită dezvoltării pieței de leasing și a falimentului MTS Leasing, a devenit prioritară și acut necesară reglementarea în domeniu, în prezent aflându-se în lucru *Legea privind reglementarea instituțiilor financiare nonbancare*, în care sunt incluse și prevederi de interes pentru funcționarea societăților de leasing.

În acest context, este de remarcat faptul că o lege pentru reglementarea instituțiilor financiare nonbancare este o necesitate și poate că ar fi fost bine-venită încă din anul 2004. Peisajul financiar românesc a căpătat consistență în ultimii ani, diversificarea fiind benefică prin prisma concurenței, dar făcând necesară și reglementarea unor segmente neglijate pentru a nu le periclita dezvoltarea și a nu afecta imaginea întregii piețe financiare.

În viziunea BNR, principalele efecte ale supravegherii pieței leasing-ului sunt: diminuarea riscurilor generate de activitatea de creditare; protecția beneficiarilor

de credite (mai ales în cazul falimentelor instituțiilor); evitarea supraîndatorării; creșterea credibilității și transparenței pieței de leasing; posibilitatea de a obține informații financiare suplimentare în scopuri statistice și de analiză; concentrarea operatorilor specializați (fuziuni, achiziții etc.) în principal datorată de nivelul capitalului social minim propus, de 400.000 RON; costuri suplimentare pentru autorități și pentru societățile care intră sub incidența legii; și, poate cea mai importantă consecință, *prevenirea propagării unor efecte negative către alte segmente ale pieței financiare, în caz de faliment*.

Creditarea populației este, nu numai în România, un segment care atrage pe lângă bănci și instituțiile de credit specializate. Clienții, persoane fizice cu venituri mici care au nevoie de microcredite nu îndeplinesc întotdeauna condițiile destul de restrictive pe care le impun băncile comerciale. Se apreciază că, în special în țările în dezvoltare (cu economie de piață emergentă/în formare), *instituțiile specializate în microcreditare*, dar și cooperativele de credit pot avea un rol determinant, *acoperind zonele de piață neglijate de către bănci*.

Nu întâmplător, anul 2005 a fost declarat *anul internațional al microfinanțării*. Se apreciază că pe plan mondial pentru cele 2,5 miliarde de persoane din țările sărace și pentru mulți dintre cei 2,7 miliarde de locuitori din statele cu venituri medii, *serviciile tradiționale bancare sunt în mare măsură intangibile* (Time-well, S., 2005). În România, conform estimărilor CAPA Finance, *potențialul de microfinanțare depășește de 10-20 de ori nivelul actual* al (micro)creditelor, estimându-se că va ajunge între 500 de milioane și un miliard de dolari SUA.

La ora actuală, conform MIMMC cele 15 organisme specializate în microfinanțare care activează în România dețin un portofoliu de aproximativ 53,6 milioane USD, însemnând peste 13.800 împrumuturi, cu o valoare medie de 3.900 USD per împrumut; în condițiile unei rate de creștere în ultimii doi ani de peste 50%, și o rată de creștere estimată pentru 2005 la 60-70%, se estimează că se va ajunge la un nivel de aproximativ 100 milioane USD în anul 2007. *Necesitatea microfinanțării* trebuie înțeleasă din perspectiva potențialilor beneficiari: creșterea accesului la servicii financiare pentru microîntreprinderi, pentru persoanele cu venituri reduse și pentru zona rurală (finanțarea rurală), în condițiile în care statisticile arată că în România peste 110.000 de persoane caută surse de finanțare, care nu depășesc 25.000 de dolari, pentru dezvoltarea micilor afaceri, și aceasta plătiind dobânzi între 12-18 % la dolari SUA. Adoptarea *Legii privind societățile de microfinanțare* (al cărei proiect a fost avizat de Guvern în ședința din 7 aprilie 2005 și a fost înaintat Parlamentului) va permite conturarea mai clară a domeniului și va atrage și alte organisme în oferirea unor asemenea finanțări.

Principalele *implicații* ale fenomenului de dezvoltare a instituțiilor de credit specializate sunt: creșterea competiției pe piața bancară, prin apariția de noi actori, o mai bună alocare a resurselor în economie, creșterea competitivității firmelor românești prin diversificarea surselor de finanțare și a produselor și serviciilor bancare de care beneficiază, creșterea gradului de intermediere financiară, amplificarea canalelor de transmitere a politicilor monetare, încurajarea dezvoltării regionale, susținerea de finanțări la nivel sectorial, creșterea nivelului de trai al popula-

ției și a investițiilor străine directe.

În urma trecerii în revistă a dezvoltării acestor noi actori pe piața financiară românească, ne apare legitimă întrebarea dacă există segmente ale pieței financiare care nu trebuie reglementate și supravegheate, dar și dilema cât de rapid trebuie “reacționat” prin reglementare-supraveghere, știut fiind că *pericolele neinterven-*

ției prin reglementare și eventual supraveghere (vezi cooperativele de credit sau MTS Leasing) *pot avea consecințe grave, marcând dezvoltarea ulterioară a respectivului segment de piață*, sau pentru o perioadă chiar a întregii piețe financiare, mai ales în condițiile noilor structuri de tip grup financiar, tot mai prezente în România. În plus, nu trebuie uitat că *unele instituții de credit specializate au apărut ca reacție la unele reglementări restrictive* (este vorba de manifestarea inovației financiare prin apariția de noi instituții financiare).

Concluzii

În condițiile integrării europene și în perspectivă, ale aderării la zona euro, țara noastră trebuie să parcurgă o etapă de dezvoltare accelerată; fenomenul de *catching-up* pe care se mizează pentru apropierea țării noastre de țările europene dezvoltate, presupune și asigurarea resurselor financiare necesare la costuri acceptabile; în condițiile în care prioritatea următorilor ani, în pregătirea adoptării euro ca monedă națională, o constituie convergența reală, dezvoltarea sectorului bancar este o condiție necesară. Pe de altă parte, trebuie să avem în vedere și concurența mai dură, care, în condițiile unei piețe bancare unice ar putea elimina concu-

renții mai slabi și în consecință sectorului financiar trebuie să i se acorde atenția cuvenită pe linie de reglementare, de

susținere a dezvoltării, dar și de supraveghere.

Referințe bibliografice

Canals, Jordi, *Universal banking*, 'International Comparisons and Theoretical Perspectives', Oxford University Press, 1997.

Dardac, Nicolae; Barbu, Teodora, 'Monedă, bănci și politici monetare', Editura Didactică și Pedagogică, București, 2005.

Dănilă, Nicolae, 'Retail banking', Ed. Expert, București, 2004.

Debelle, Guy, *Macroeconomic implications of rising household debt*, 'BIS Working paper', nr.153, 2004.

Dumitru, Mihail; Diminescu, Dana; Lazea, Valentin, *Dezvoltarea rurală și reforma agriculturii românești*, CERPE, aprilie 2004.

Gelpi, Rosa-Maria; Julien-Labruyere, Francois, 'The History of Consumer Credit', MacMillan Press LTD., 2000.

Howells, Peter; Bain Keith, 'The Economics of Money, Banking and Finance', Prentice Hall, 2005.

Neagu, Florian; Mărgărint, Angela, *Riscurile pentru stabilitatea financiară din România generate de sectorul populației*, 'Caiet de studii', nr. 14, 2005.

Stoica, Ovidiu; Căpraru, Bogdan, *Mutații în sistemul bancar românesc în perspectiva integrării europene*, 'Oeconomica', nr. 4, 2004.

Timewell, Stephen, *Microfinance gains momentum*, 'The Banker', February, 2005.

Trémolieres, Nadine, *La microfinance au service des économies émergentes*, 'Banque Magazine', nr.654, Janvier, 2004.

Weldon, Lucy, *Private banking – A global perspective*, Woodhead Publishing Ltd., 1998.

*** *Crearea cadrului necesar dezvoltării pieței unor produse/servicii bancare*, Studiu BNR, www.bnro.ro/Ro/Studii/produse_servicii_bancare1.pdf.